

לשוננו לעם

עורך: חיים א' כהן

מתוך

כרך נג, תשס"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על שיבושים וחילופים בכתבי העיצורים בעיתונים עבריים

1. דברי מבוא

לשון העיתונות נחשבת, כמעט ללא עוררין, כלשון בינונית-ניטרלית אשר מתוכה משתקפים תרבות חברתית, ערכים ודעות, שפה המייצגת במידה רבה את הלשון הכתובה הכללית, והעשויה אף להשפיע עליה יותר ממשלבי לשון אחרים.¹ בשנת 1989, אגב קריאה בעיתונים עבריים, משכו את עיני טעויות בכתבי העיצורים שהופיעו זעיר פה זעיר שם. רשמתי אחדות מהן מתוך כוונה להתחקות אחריהן, אולם העניין נדחה מסיבות שונות. כתשע שנים מאוחר יותר, שבתי ללקט טעויות כאלה – שוב לא בסריקה שיטתית – תוך תהייה על המניעים לשיבושי הכתיב בקרב אנשים מבוגרים, עיתונאים, שמרביתם דוברי עברית ילידית, בוגרי בתי ספר עבריים בישראל,² ולא מעטים מהם אקדמאים, ומתוך רצון לתרום בכך לביעור קוצים מן הכרם.

ברי היה מעיקרא ששיבושי הכתיב הללו אינם עוד פרי משוגותיהם של סְּדָרִים, שהרי רוב העיתונאים מקלידים כיום את דבריהם בעצמם, ומעבירים אותם באורח ישיר מן המחשב אל המאגרים של מערכות עיתוניהם. יש אמנם שידיעות קצרות ודחופות מוכתבות בטלפון, או משוגרות בפקסימיליה, והן מוקלדות בידי קלדנים, אולם אין הדבר אמור בכתבות ובמאמרים. תפקידם של המגיהים הצטמצם מאוד, ועיקר הנטל בעקירת השיגאות הוא על כתפי העורכים בשלבי השכתוב והעריכה, שכן הנחת העבודה במערכות היא שהואיל ובעידננו פס שלב יצירת האותיות והשורות בעופרת, איסופן וסידורן בידי הסדרים (ואחריהם המעמדים שגם התקינו את הכותרות), כמעט אין עוד

1. על בעיות, דעות ומסקנות בסוגיה זו ראה, למשל, י' שלזינגר, לשונות העיתון – מאפיינים סגנוניים בלשון העיתונות היומית הכתובה על מדוריה השונים, באר שבע תש"ס (להלן: שלזינגר), עמ' 4–9. זיקה לעיונו יש לאפיונים הלשוניים-סגנוניים של המדורים השונים בעיתונים, פרקים 12–20 וסיכומיהם, והסיכום בעמ' 282–283.

2. על מחקר שנערך בקרב תלמידים ראה ד' רביד, "התגבשות תפיסתה של מערכת הכתיב העברי אצל תלמידי ביה"ס היסודי: מודל תאורטי ובדיקות אמפיריות", ספר רפאל ניר בעריכת א' שורצולד, ש' בלוס-קולקה וע' אולשטיין, ירושלים תש"ס (להלן: ספר ניר), עמ' 408–425 (להלן: רביד).

צורך במגיהים שיבדקו את החומר. עבודת המגיהים מתמקדת אפוא בחלקה הגדול במודעות המסחריות שהן פלח הכנסה נכבד ביותר מכלל הכנסות העיתונים; טעויות הנופלות בהן עלולות לגרום אי-נעימויות לאחראים בהנהלה ובמערכת ואף לגרור תביעות כספיות.

הקורפוס, המיון וההצגה

רוב החומר המוצג להלן נאסף מן העיתונים "ידיעות אחרונות" ו"מעריב" של יום שישי. הוא לוקט ממדורי החדשות, ממוספי השבת, מן המוספים הכלכליים, מן המוספים "סופשבוע" של מעריב ו"7 ימים" של ידיעות אחרונות, ומן המקומונים התל-אביביים של שני העיתונים האלה לאורך שנת 1989, ומסוף 1998 ועד 28 בספטמבר 2001. מיעוט קטן נאסף ממקורות אקראיים אחרים. בקורפוס נכללות גם מודעות מסחריות. נקראו גם מאמרים פובליציסטיים, מדורי ספורט לא מעטים ורשימות ביקורת על שידורים ועל מסעדות, אולם לא נמצאה בהם סטייה כלשהי בכתיב העיצורים, כאמור להלן. לא נכלל כאן חומר מתוך עיתונים פרסומיים שניכר בהם מלכתחילה כי מי שהכינו אותם רחוקים מאוד מכל הקשור בלשון וכתיב, "עורכיהם" לא ראו כלל, ומלאכתם התמצתה בכתיבת מעין הקדמה של יחסי-ציבור. באלה נמצאו גגיות גסות, פרי בורות בעלמא, כגון "תיק מילואים **משוחלל**"; "טרמיל גב סירים" (חדשות שקם, מאי 1989, עמ' 8), ועוד.

כעדות הכותרת, מאמר זה דן בחריגות ובחילופים בכתיב העיצורים בלבד ולא בסוגיות כתיב מלא וחסר – גם לא במקרים שהכתיב חורג מן המקובל על כולי עלמא (בדרך כלל מקרי כתיב חסר, אשר סביר כי אינם אלא תוצאת הקלדה גשויה). דומה כי הכול מסכימים שטעויות בכתיב העיצורים נראות ונחשבות חמורות יותר מחיסור של אימות קריאה או מילון היתר;³ כל הנאמר אפוא במאמר זה על טעויות כתיב אינו מדבר אלא בכתיב העיצורים. העיון בכתיב העיצורים אינו כולל שיכולי אותיות ושיבושים אחרים אשר ברור כי הם פרי טעויות של הקלדה גרידא,⁴ ואף לא חילופי כתיב של עיצורים

3. וראה א' (רודריג) שורצולד, "הוראת הכתיב בשיטת החילופים המורפופונמיים" (להלן: שורצולד), בתוך: א' (רודריג) שורצולד וי' שלזינגר (עורכים), ספר הדסה קנטור – אסופת מחקרים בלשון, רמת-גן תשנ"ו (להלן: ספר קנטור), עמ' 203, הערה 4. על סוגי הומונימיות המתהווים בלשון הדבורה, שלרובם אין לפי שעה ביטוי בכתיב, ראה י' בר-טולילה, "הומונימיות עממית", ספר ניר, עמ' 350–358 (להלן: בר-טולילה).

4. יוצאות מכלל אלה המובאות שבסעיף 2.1.1 להלן, אשר לגביהן אפשר להניח גם טעות הקלדה.

בשמות עבריים של אנשים, כגון אמיר (במקום עמיר) פרץ, או יולי טמיר (במקום תמיר), אם כי ברור ששגיאות כאלה כשלעצמן אינן הולמות עיתונאים.

הכוונה מלכתחילה הייתה להציג, מלבד התיאור והדיון, גם ממצאים כמותיים-סטטיסטיים, אולם התברר שהסטיות הנדונות הן מיעוט קטן, חלקן אמנם סימפטומטי, מתוך רוב יציב של כתיב עיצורים תקין בדרך כלל; גם אם בקורפוס שנבדק היו שיבושים נוספים רבים במקור, העורכים והמגיחים עמלו וביערו את רובם ועשו על פי רוב את מלאכתם נאמנה, והמובא להלן הוא אשר נמלט מידיהם מסיבות שונות. לפיכך אין טעם במסגרת זו בתמניות כשלעצמן. להלן אפוא תיאור תמונה כללית על פי החומר שנאסף יחד עם פירוט התופעות,⁵ שחלקן חוזרות על עצמן ומוכרות גם מכתבתם של ישראלים צעירים רבים אחרים, בוגרי בתי ספר תיכוניים עיוניים (ובתוכם סטודנטים לא מעטים), וחלקן נדיר ואף חד-פעמי, ולא תמיד נהיר המניע להן. שמות הכותבים לא צוינו במאמר; למרות ההתרשמות כי הגורם האישי הוא דומיננטי בחילופי הכתיב, הנה לאור הנאמר לעיל על הנתיבות שעוברות הידיעות והכתבות למן כתיבתן ועד הדפסתן, אין אפשרות לעמוד על שיבושים שנכתבו במקור ותוקנו בידי אנשי המערכת ולשרטט, בהסתמך על המצוי, פרופילים אישיים מדויקים של הכותבים המשבשים.

תפוצת השיבושים בחלקים השונים של העיתונים

מיון הממצאים לפי מיקומם, מורה על הבדלים בין החלקים השונים של העיתונים והמוספים ביחס לשכיחות השיבושים: החריגות הרבות ביותר נמצאו במקומונים, ואחריהם, בהפרש מספרי ניכר, המוספים השבועיים ה"קלים" (סופשבוע ו-7 ימים), והעמודים הראשונים של העיתונים, שבהם בעיקר החדשות (הנכתבות ומוקלדות לעתים קרובות בלחץ זמן) והכתבות המלוות אותן (אך לא כן הדבר בפרשנויות ובמאמרים שבצדן). שיבושים אחדים נמצאו במוספים הכלכליים, ומעטים יותר במוספי השבת הנושאים מלכתחילה אופי רציני יותר. שגיאות נמצאו גם במודעות מסחריות, וכפי שיפורט להלן.

ההתפלגות לפי מדורים

הנקיים ביותר משיבושי כתיב הם מדורי הפובליציסטיקה והספרות (שכותביהם ברובם עיתונאים ותיקים או סופרים ומבקרים המקפידים על כל

5. אף לא נערכה במסגרת זו השוואה בין תופעות במקומונים שנבדקו לתופעות במקומונים של אותם העיתונים באזורים אחרים בארץ.

תג), ובתוך אלה גם מאמרי פולמוס ופרשנות המלווים את החדשות בעמודים הראשונים. כמותם גם מדורי הסיקור והביקורת של עולם הבידור על ענפיו, של שידורי רדיו וטלוויזיה ושל מסעדות וכן מדורי הספורט, שלא נמצא בהם רבב בתחום זה; לא ברור אם הדבר נובע משגרת הכתיבה של בעלי מדורים אלה, כלומר חזרה מעגלית על אותו אוצר מילים ומונחים ועל אותן תבניות היא שמנטרלת את השגיאות, או אם הוא תוצאה של הגהה קבועה וממוקדת בהם מצד מערכות העיתונים. עוד מצאנו שכל חומר מתורגם משפות אחרות שהופיע בעיתונים שנבדקו מזוקק לגמרי מכל שיבוש כתיב, שכן התרגומים נעשו בידיהם האמונות של יודעי לשון על בורייה.

שגיאות הכתיב הרבות ביותר נמצאו (בהפרש ניכר משאר סוגי החומר שנבדק) בכתבות העוסקות בנושאים מקומיים למיניהם (בבדיקתנו – בתל-אביב ובגוש דן): ענייני חינוך ותרבות, התרחשויות בבתי ספר ובאוניברסיטאות, ענייני פלילים ועניינים מוניציפליים שונים, וכנאמר לעיל, רובם במקומנים, שהכתובים בהם כמעט כולם צעירים, והרבה מן הנכתב עשוי מלכתחילה במתכונת המיועדת לקהל צעיר. שיבושים מעטים מצויים בעמודי החדשות, ב"כתבות הצבע", ובדודים במדורי הכלכלה והצרכנות. שגיאות גסות הופיעו בחומר שנבדק במודעות מסחריות אחדות, אך לא נמצא קשר בין הופעת השגיאות שבהן למיקומן בחלק כלשהו של העיתון.

לאופי השיבושים ולרקעם

רוב השיבושים הנידונים הם חילופים בין אותיות המייצגות עיצורים זה הי מיושם בהגייה הישראלית הכללית: א/ע, ב/ו, ח/כ, ט/ת, כ/ק, וכמובן ש/ש.⁶ בחלק מן המקרים מדובר בהומופונים קיימים, בתוכם גם כאלה שאמנם יש ביניהם קרבה סמנטית מסוימת, אמתית או אסוציאטיווית-מדומה⁷ (ועל כן נערכו דיונים נפרדים ב"מילים תאומות" [להלן 2.6.2] ובמקרים נוספים [למשל 2.3, 2.8]). נראה כי בחלק ניכר מן המקרים הסיבה המכרעת לשיבוש היא נתק מן הגיזרון של המילה. כאמור, הכותבים הם בעיקר עיתונאים צעירים, רובם ילידי הארץ ורק מיעוט מזערי מתוכם הוא מקרב העולים בחמש-עשרה השנים האחרונות. כותבים אלו בקיאים באורחות העברית החדשה; רבים מהם מכירים אמנם ביטויים ומטבעות לשון מרבדיה העתיקים של העברית, אך הכתיב מעיד שזיקתם אל אלה מועטה. לעומת ילדי הארץ עד שנות השבעים הם לא הרבו כנראה בקריאת ספרים, גם משום

6. על בעיות, דיונים והצעות בתחום זה מהיבטים שונים ראה, למשל, מאמריהן של רביד ושל שורצולד (לעיל, הערות 2, 3), והביבליוגרפיה המובאת שם.

7. השווה שורצולד, עמ' 202: **בכור** = 'בחיר הבנים'.

שתרבות הפנאי שינתה כיוון ולבשה אופי אחר. במהלך חינוכם הפורמלי התוודעו אך מעט אל המקרא וכמעט לא שנו כלל, אף אם דעתנים הם מכיוונים אחרים. ואכן, במקום ראשון מבחינת הנתק עומדת לשון חז"ל, והנתק בולט ביתר שאת כשהמקור הוא יווני או בן שפה זרה אחרת. ביטוי יתר לתופעה יש, כצפוי, בשמות (כגון **בבועה** [2.2], **קיטונות** [2.6.1], **סתי** [במקום **סטי**; 2.7], **קלונסאות** [2.9], וכך נוצרים לפעמים גם חילופי כתיב שאין מאחוריהם מילים של ממש ברובד כלשהו של העברית (כמו **בבועה** ו**קלונסאות** הנ"ל).⁸ במקום השני מצויים מילים וביטויים מקראיים (כגון הניעו / הניאו, לעיל ידה [2.2]). אי-הכרת האטימולוגיה מוליכה לאסוציאציות ולגזרונות אישיים (כגון עמיד / אמיד [2.2], הוטווה / הותווה [2.6.1]). אף יש שהשיבוש הוא תולדה של חוסר ידע, כגון כתיבת **שבע תחנות** (תחת **טחנות**) מתוך אי-ידיעת תולדותיו של המקום [להלן 2.7]. לעומת אלה, עקב התרחשויות והשפעות נסיבתיות, נוצרות לעתים קונטמינציות מעניינות של ביטויים קרובי הגייה (כגון הסיתה / הציתה [2.10]). מאחורי השגיאות שנתגלו במודעות המסחריות עומדים בדרך כלל אנשים הרחוקים בשגרת היום-יום שלהם מן האות הכתובה.

2. פירוט הממצאים

2.1 א במקום ע

2.1.1 חילופים חריגים במיוחד

הביאו (הביעו)

- בבזק בינלאומי הביאו הסכמה לפתור את המחלוקת (מעריב, עסקים, 9.3.2001, עמ' 2).

הואיל (הועיל)

- בתגובה לידיעה אומרים אנשי בתי הזיקוק, כי בנזין סופר 98 יכול להואיל בחלק מן המקרים (מעריב, עסקים, 31.3.1999, עמ' 13).

מצויאים (מציעים), הוצא (הוצע)

- ...והם **מצויאים** לכל בעל רכב (לבדוק) האם סוג הדלק הזה מתאים... (מעריב, עסקים, 31.3.1999, עמ' 13).

8. באלה אי אפשר להפעיל את עקרון השינויים המורפופונמיים של שורצולד במאמרה הנ"ל, והם כלולים במקרים המוזכרים על ידה כמצרכים שינון מכני (כמו מואיל / מועיל, אושר / עושר ודומיהם, המובאים שם, עמ' 198).

• התקשרנו לחברת 'הדקה ה-90', והוצא לנו דיל לא רגיל במלון היאט הידוע (מעריב, זמן תל-אביב, 26.10.2001, עמ' 65).⁹

לכל המובאות דלעיל יש חריגות מיוחדת: במובאה הראשונה המילים **הביאו** / **הביעו** אינן הומופוניות במבטא הרווח, בעיקר בגלל רפיון הבי"ת במילה **הביאו** (על הצירי בה"א אין הכול מקפידים ורבים הוגים אותה בתנועת ¹⁰i). עם זאת סביר להניח שלו היה הפועל (בבניין הפעיל) בעל סופית ¹¹o, כלומר מסתיים בלמ"ד הפועל, עי"ן, היה הפתח הגנוב הנוצר בגינה מונע את שגיאת הכתיב, והדבר אמור גם לגבי הזוג השלישי (והשווה להלן **הניעו** [הניאו], **מגוחך** [מגוחך], **כרוחים** [כרוכים]).¹¹

בנות הזוג השלישי – **מציאים** / **מציעים** – אמנם הומופונים הן, אבל המילה **מציאים** חסרת כל משמעות בלשון. טעות זו תמוהה יותר מה**ביאו** (**הביעו**), שהרי ודאי אין איש מן העושים במלאכה חשוד עד כדי כך. על כן ניתן לשער במקרים אלו, יותר מבאחרים, שאין כאן אלא טעות הקלדה (מקש האל"ף נמצא במקלדת מעל מקש העי"ן), אם כי אפשרות זו קיימת גם בחילופים נוספים של שתי אותיות אלו.¹² **הוצא/הוצע** הוא זוג מילים בעלות משמעות שהן זהות הגייה על פי המקובל, וכן הזוג **הואיל** / **להועיל**.

2.1.2 חילופים אחרים

התרעה (התרעה)

בשל מצבה הביטחוני של ישראל לאורך שנותיה, יש מודעות גבוהה למדיי בקרב הבוגרים המשכילים, בעיקר אלה ששירתו בצה"ל, לבידול התרעה / התראה, על אף הקרבה הסמנטית המסוימת בין השתיים.¹³ בחומר שנבדק נמצאו בפועל אך החריגות דלהלן, שתיים מהן בתוך כתבה אחת: "הוא עצמו

9. מובאה זו נמצאה מחוץ לקורפוס, ושובצה לאחר כתיבת המאמר.
10. ראה ברטולילה (לעיל, הערה 3), עמ' 351, המשער קיומה של הרמוניה ווקאלית, אך מעלה לגבי מקרה זה גם אפשרות של אנלוגיה לצורות הפיל, הפיר ודומותיהן.
11. השווה שורצולד, עמ' 199.
12. עוד מצאנו: "קביעת ספי הריח מבוצעת באמצאות מכשור" (מעריב, זמן תל-אביב, 9.11.2001, עמ' 30).
13. *Oxford Student's Dictionary for Hebrew Speakers*, Jerusalem 1998 מביא כהגדרות הערך warning (בתפקיד לוואי סומך), גם "התראה" וגם "התרעה" (נוסף על "אזהרה"). מנגד, שי בהט ומי משור, מילון ההווה, ירושלים תשנ"ה (להלן: מילון ההווה), טורחים בשני הערכים להעמיד את המעיין על ההבדל בין השתיים, אף כי דומה שלשון ההגדרות עצמן אינה מבהירה את ההבדל בחדות.

היה סרן כשהמלחמה פרצה, האחראי על נושא ה**התראה** האווירית מול מצרים" (ידיעות אחרונות, 7 ימים, 10.8.2001, עמ' 20). "הרגשת מתוסכל שלא מקשיבים ל**התראות** שלך?" (שם).¹⁴ כנגד אלה נמצאו מקרים רבים של **התרעה**, כדון, ועם זאת יש לציין שנפקות המשמעים עדיין אינה נהירה לרבים מאוד בקרב האוכלוסייה הבוגרת הדוברת עברית. בדיקתי מחוץ לטקסטים העלתה שיש בתוכה גם "פלא ביניים" אשר מבחין בין **התראה** ל**התרעה**, ואילו **התרעה** מנוטרלת אצלו לחלוטין. לעומת אלה, במסמך פנימי שכתבה לאחרונה נגדית ביחידה צבאית, המסביר את סמכויותיו של קצין שיפוט בדין משמעותי, מצאתי לצד זיכוי, נזיפה, קנס ומחבוש, גם **התרעה** (במקום **התראה**), ללא ספק בגלל שכיחותה הגבוהה של המילה בשימוש חיילי היחידה.

2.2 ע במקום א

הניעו (הניאו)

- ...ואז אף הודיע לראשונה לשר האוצר, כי הוא מבקש להתפטר, אולם פרס **הניעו** מכוונתו (ידיעות אחרונות, 17.2.1989, עמ' 6).
- ...והודיע לו כי בידי חומר מפליל כנגדו כדי **להניעו** מהקשר עם האשה (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 24.8.2001, עמ' 43).
- אִי-הכרת המקור המקראי של המילה **הניא** ("ואם הניא אביה אתה" – במדבר ל, ו) מביאה לקישור אסוציאטיבי אל המקבילות בנות אותו הבניין ושוות הצליל, גזורות **הניע**. אף כאן קורה הדבר פחות בצורות המסתיימות בעי"ן הפועל, בשל הפתח הגנוב (ראה לעיל 2.1).

עמיד (אמיד)

- השנה זכו במילגה, בין היתר: בנו של קבלן שיש **עמיד** וידוע ביפו, אשתו של עורך-דין שמשפחתה נחשבת לאחת ה**עמידות** ביפו (מעריב, זמן תל-אביב, 3.3.2000, עמ' 25).
- הבן של הקבלן **העמיד** [...] ואשת עורך-הדין **העמידה** (שם).
- החזרות על אותו כתיב מעידות שאין אלה טעויות הקלדה. משמעות המילה (התלמודית במקורה) **אמיד** מוכרת לכותב בלא ספק, אך הגירסון רחוק הימנו, ואפשר ש**עמידות** מביעה, להרגשתו, את היציבות הכספית והחוסן הכלכלי של האנשים הנזכרים.

14. מדובר באותן התרעות של ערב מלחמת יום הכיפורים, ולא באזהרות מסוג אחר.

בבועה (בבואה)

- ואם הבית הוא לרוב **בבועתה** של האשה, הרי שהמכונת היא **בבועתו** של הנוהג בה (מוסף פיאט, אפריל 2000, עמ' 24).
דומה שלפנינו, בגין הגיזרון הבלתי מוכר בדרך כלל גם ליודעי ספר, קונטמינציה של **בבואה** עם **בועה** / **אבעבועה**.

לעיל ידה (לאל ידה)

- אולם מדינת ישראל [...] עשתה כל **שלעיל** ידה על מנת למנוע הכרעה משפטית צודקת (מעריב, זמן תל-אביב, 30.6.2000, עמ' 30).
היו"ד שבמילה מורה כי אין זו טעות הקלדה. אידיעות מקורו של הביטוי (בראשית לא, כט)¹⁵ הביא לעירוב עם **לעיל**, שגם גיזורו אינו מוכר לדוברים רבים (והדברים נבדקו באשר לבעלי תעודת בגרות ישראלית לפחות) אף על פי שהם נזקקים לו תדיר.

2.3 ו במקום ב¹⁶

תאו / תאב

חילוף זה אינו בגדר שגיאת כתיב שיש לתקנה ללא פשרות, שכן הכתיב בווי"ו מצוי ומתועד במילונים, ומבחינה מסוימת ניתן לראות בזוג זה "מילים תאומות" (השווה להלן, 2.6.2). עם זאת יש מקום להעיר על החילוף. את עיניי לכדו באורח ספונטני דווקא המקרים בווי"ו: "עיניים **תאוו**" (מעריב, זמן תל-אביב, 2.10.1995, עמ' 35). "**תאוו** הנקם, מיהרו להדליף את החומר לעיתונות הארצית" (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 14.12.1998, עמ' 58). "גנבים **ותאוו** כספים" (מעריב, מוסף שבת, 16.6.2000, עמ' 10). לאורך תולדותיה של הלשון העברית שולטים כמעט ללא מצרים הפועל המקראי **תאב** ונגזרותיו. רק בפיוטי ינני מצינו גם **תָּאוּ**,¹⁷ וכן נוצרה בפיוט, על פי אחת הגזירות האופייניות, הצורה השמנית תָּאוּ הנגזרת מן תָּאָה. אין ספק שהתופעה המסתמנת גם כאן היא אי-מודעות לגיזרון המילה הוותיקה **תאב** (הקרובה

15. על סוגיה זו ראה ש' קוגוט, "הביטוי המקראי 'יש-אין לאל ידי' - לפירושו ולתולדותיו של שיבוש", תרביץ נז (תשמ"ח), עמ' 435-444; מ' מלול וי' דור, "למשמעותו המשפטית של הצירוף 'יש-אין לאל ידי' במקרא", בית מקרא 41 (תשנ"ו), עמ' 31-54.

16. לא נידונו בסעיף זה חילופי הכתיב ו/ב לסימול v במילים שמקורן בלעז, כגון **טלוויזיה**.

17. ראה אבר'שושן בערכו, וראה גם יי אבינרי, גנזים מגולים, תל-אביב תשכ"ח (להלן: אבינרי, גנזים), עמ' 354.

אל אבה), וקשירת הפועל והבינוני של הבניין הקל במילים המוכרות יותר **תאווה והתאווה**, שאף הם ביסודו של דבר מאותו עניין.¹⁸ אמנם נראה כי במובאה הראשונה לעיל היה הלוואי "תאווותניות" (או "חמדניות") הולם יותר את ההקשר.

2.4 ח במקום כ

חיטט [רגליו] (כיתת)

- אבל מה אם ציבור הצרכנים ייאלץ **לחטט** רגליו ברחבי העיר כדי למצוא להיטים מבוקשים? (מעריב, תל-אביב, 20.1.1989, עמ' 8).
אין זה, כמובן, חילוף אותיות בלבד, ראה להלן, 2.6.

כרוכים (כרוכים)

- הדאגה והבלבול ה**כרוכים** בביקור הזה התחלפו עד מהרה בחיך גדול... (מעריב, זמן תל-אביב, 14.9.2001, עמ' 89).
אין חילוף שגוי זה שכיח כלל, אף לא במסגרות אחרות. אפשר שהמילה **כורח** היא שגרמה; אולי חשב הכותב שמשמע המילה כאן הוא מעניין הכרח, כלומר שהדאגה והבלבול הם לכאורה חלק בלתי נפרד מביקור זה. גם במקרה זה ניתן להניח כי אילו הופיעה המילה בצורת היחיד, אפשר שהפתח הגנוב הכרוך בחיית היה מונע את החילוף (ראה לעיל, 2.1).

מגוכח (מגוחך)

- שערי דקדק: ההאשמות נגדנו **מגוכחות** (הארץ, 12.10.1995, עמ' א6).
...חסרת כל תכלית משפטית, **מגוכחת** ומשוללת יסוד (מעריב, 13.8.2001, עמ' 7).

המובאה הראשונה היא כותרת, שעל פי הנוהל ושגרת העבודה בעיתון נכתבה בידי עורך העמוד.¹⁹ בגוף הידיעה מופיעה המילה בכתיב הנכון. אף כי אין בידי דוגמות נוספות על אלה מן העיתונים שבהם עיינתי, מצאתי ששיכול החיית והכ"ף בנגזרות של **גיחך** שכיח בקרב צעירים, ובכללם סטודנטים

18. והשווה לשונו של רש"י בפירושו לשמות כג, ו: "אֶבְיִן. לשון אובה, שהוא מדולדל ותאב לכל דבר", ובפירושו בבבא מציעא קיא ע"ב, ד"ה "אביון": "ולשון אביון האובה ואינו משיג מה שנפשו מתאווה לכל טוב" – העורך.
19. השווה שלזינגר, עמ' 142, הערה 53. אגב, זו הכותרת היחידה שנמצאה בה טעות. מלבד זאת מצאנו משפטים שהועלו מן הטקסט כגריינים (בעגה המקצועית: "טיזרים" או "חלוניות") לקריאת כתבות, בלא תיקון השיבוש במקור וב"חלון".

במכללות ובאוניברסיטאות. בדרך כלל אין התופעה מתרחשת בצורות המסתיימות בלמ"ד השורש, דהיינו **גיחך**, **יגחך** (וכיוצא בה), **מגחך** ו**גיחוך**, שכן הצירי והשורוק בעי"ן השורש היוצרים צורך לכאורה בפתח גנוב עם החלפת למ"ד השורש בחי"ת, מהווים מעין בלם לכותב המתעשת ומתקן על פי רוב מיד. לעומת זאת, בבינוני של פועל, **מגוחך**, מתרחש השיכול ללא "הפרעה" מצד תנועת עי"ן השורש. יתר על כן: לא מעטים הוגים בנקבה יחידה (כמו במובאה השנייה) **מגוחכת**, ויש אמנם לחשוד בחלקם שאינם מודעים לסדר עיצורי השורש (שהרי היה על אנשים משכילים לכתוב את המילה כדן על פי עקרון החילופים המורפונמיים.²⁰ ברם יש להודות שרוב ההוגים, למשל, **עורכת-דין** כהיקש ל**אורחת**,²¹ אינם טועים בכתוב, וכותבים **עורכת**, כדן).

2.5 כ במקום ח

אורך (אורח)

- למרות שאני לא מנהלת **אורך** חיים דתי, אני עדיין אשה מאמינה (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 22.12.2000, עמ' 81).
- היינו מצפים אף כאן למודעות הכותב לגיזרון ולכתיב על פי עקרון החילופים המורפונמיים,²² אולם ייתכן שבמקרה זה הסומך **חיים** הוא שגרם, בשל הצירוף השכיח **אורך חיים** (וראה גם **נתך** [נתח], להלן).

התייפכויות (התייפחויות)

- בכי קורע לב, **התייפכויות** היסטוריות (מעריב, זמן תל-אביב, 9.11.2001, עמ' 46).
- הכתיב שלפנינו נדיר. רוב הדוברים אמנם אינם מודעים לגיזרון הפועל **התייפח**, אבל בדרך כלל אין הם שוגים בכתיב נגזרותיו, אולי אף כאן בגלל הפתח הגנוב הנוצר בחלק מהן והמשמש מעין בלם.

מגוחך (מגוחך) – ראה לעיל 2.4

20. ראה שורצולד, עמ' 201, ט (כלל 12).
 21. תופעה נפוצה מאוד בעברית הדבורה, ראה גם בן-טולילה, עמ' 355; רביד, עמ' 414.
 22. עיין במקרים דומים, שורצולד, עמ' 201, י (כלל 13). אחת המשתתפות בתכנית הרדיו "הבוקר הזה" (12.11.2001) נשמעה מבטאת את אורך שבצירוף "לנהל אורך חיים" כ"אורך". אני מודה לפרופ' אורה שורצולד על ציון מקרה זה ועל הוספתיה לפרטים אחדים הנידונים כאן. בן-טולילה, שם, מביא מן העברית הדבורה את התהליך ההפוך דווקא: אורך חיים ← אורך חיים.

נימוך (נימוח)

- ...טעמו המופלא של כבד האווז **הנימוך** בפה... (כתבת תדמית ל"שיפודיה", שם, 30.11.2001, עמ' 32).
- ייתכן **שנמעך** נמצא כאן ברקע. מכל מקום, הנתק האטימולוגי הוא כה גדול, עד שהפתח הגנוב שבצורה **נימוח** גופא לא מנע את השיבוש, ואף לא היקש **נינוח**.

נשלך (נשלח)

- אם הבשר מוגדר כמסוכן לציבור או כחשוד [...] לבריאות הציבור, הוא **נשלך** אוטומטית להשמדה... (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 15.9.2000, עמ' 56).
- לכאורה אפשר היה להניח שנוצרה, כתהליך פסיכולינגוויסטי, קונטמינציה **נשלח** + **מושלך**, אולם באותה כתבה מצוי גם **נתך** (במקום **נתח**) הנזכר להלן, ושני החילופים אומרים אפוא דרשני.

נתך (נתח)

- הבעיה נעוצה בכך שמסעדינים מקבלים **נתך** בשר שהם חייבים לחלק (שם, שם).
- בסופו של דבר התכבד הנסיך בדייסת אורז עם **נתכי** חמאה (ידיעות אחרונות, 24 שעות, 27.8.2001, עמ' 8).
- גם במובאה השנייה אין הכוונה לחמאה מותכת אלא לחתיכות חמאה. ואף כי הצירוף **נתחי חמאה** אינו שכיח, אין נראה שהכותבים הושפעו מן המילה **נתך** שעודה מהלכת בחוגים מסוימים במשמע 'סגסוגת'.²³ דומה שאין כאן אלא גילוי של בורות בעלמא. והשווה **אורך** (**אורח**) לעיל.

2.6 ט במקום ת

2.6.1 שיבושים שונים

הוטוה (הותוה)

- דרך העבודה **שהוטוה** לנאשם היתה לקויה מלכתחילה (הארץ, 12.10.1995, עמ' 6).
- במשאל שערכתי בסתיו 2000 הכתבתי את המשפט הזה ל-64 חניכי קורס טרוס-צבאי עיוני, כולם בעלי תעודת בגרות ישראלית עיונית מלאה, ושאלתי אותם למשמעות המילה השלישית ולגזרונה. התוצאה: כולם ידעו את

23. כל עצמה אין המילה **נתך** תקנית, ראה מילון ההווה בערכה. על המחקר שנערך בכתב מילים דומות בעזרת מילות תפל בבית הספר היסודי ראה רביד, עמ' 414-416.

משמעות הפועל, אבל רק 42 מתוכם הצביעו על הגיזרון הנכון (אם כי לא הכירו את הפועל מן המקרא), 12 כתבוהו אמנם בתי"ו, אך לא ידעו את הגיזרון, ואילו 10 כתבוהו ותיארוהו כגזור **מַטָּה**, ואף הסבירו כי מדובר במטפורה: קביעה וסימון של קווים ודרכים דוגמת טוויית חוטים.

השחית (השחית)

- הנערים ריסקו עציצים, **השחיתו** מעליות ושרפו דברי דואר (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 23.3.2001, עמ' 34).
- ...הם נדהמו לגלות שהאתר **הושחט** באכזריות (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 17.8.2003, עמ' 18).

האפשר לשער שיש אנשים שבתודעתם קשור **השחית בשחט**?

חיטט [רגליו] (כיתת)

- אבל מה אם ציבור הצרכנים ייאלץ **לחטט** רגליו ברחבי העיר כדי למצוא להיטים מבוקשים? (מעריב, תל-אביב, 20.1.1989, עמ' 8).
- ברי שהמילה לאשורה אינה ידועה כלל לכותב. אף שמעתי דוברים המבטאים כ"ף רפה בפועל פִתָּת ואומרים "כִּיתת את רגליו" (כמו גם כִּבֵּד, כִּבֵּה, כִּבֵּס ועוד). מכאן לא ארוכה הדרך להמרה מוחלטת ב**חיטט**.

טפח (תפח)

- עוה"ד סלפוי ומעוז טענו כי תבורי לא שילם למרשם את הוצאות המשפט **שטפחו** בינתיים עם הכפלת הסכום, ריבית והצמדה לכדי 8000 ש"ח (מעריב, 27.1.1989, עמ' 12).
 - בינתיים החוב הולך ו**טופח** (מעריב, זמן תל-אביב, 17.8.2001, עמ' 97).
- כך גם בבינוני הפעול:

- ארנק עור **טפוח**... (מעריב, סופשבוע, 8.6.2000, עמ' 86).
- אמנם גם בתלמוד שבדפוסים מצינו "אף בצק שבידי אשה **טפח**" (בבא מציעא נט ע"ב)²⁴ אולם ברור שלא זה הוא מקור טעותם של הכותבים כאן.

לפט (לפת)

- באחד הרגעים בהם **לפט** שרון איזו איצ'יקידנה מקומית... (ידיעות אחרונות, 7 ימים, 7.9.2001, עמ' 96).
- זו לי ההיתקלות היחידה בטעות כתיב זו, והיא אינה אלא גילוי בורות של הכותב.

24. אך בכתבי יד אחדים: **תפח**, וכן הגיהו מהרש"ל והב"ח [ויצוין שביאליק ורבניצקי קיימו ב"ספר האגדה" שלהם (עמ' קעב) את הגרסה בתי"ת - העורך].

מטיחה (מתיחה)

- **מטיחת פנים** (מודעת פרסומת של מכון לקוסמטיקה רפואית, ידיעות אחרונות, 7 ימים, 10.8.2001, עמ' 8).
גם בשגיאת כתיב זו לא נתקלתי עד כה.

נפטר (נפתר)

- לא נזוז עד שהבעיה **תיפטר**! (מעריב, זמן תל-אביב, 17.8.2001, עמ' 72).
- כל האזרחים יושבים רגל על רגל ומחכים שהבעיה **תיפטר**. לא עובדים, יש מיתון, אף תייר לא מגיע לארץ וכולם מחכים שהבעיה **תיפטר** (שם, עמ' 74; לעומת "...עד שהבעיות ייפתרו" בהמשך אותה כתבה, בסמוך ממש).

- ...בטרם **נפטרה** שאלת המעבר לצד הדרומי... (מעריב, זמן תל-אביב, 7.9.2001, עמ' 38; אף כאן, באותה הפסקה, מופיעה פעמיים – לפני המובאה ואחריה – המילה **פתרון**!).

דומה כי יש בחילופים הללו ובהופעת שני הכתיבים זה לצד זה יחד עם החילוף ההפוך **פתר (פטר; להלן 2.7)** ללמדנו כי נוצרה קהות מסוימת בתחושת ההבדל בין השתיים. עדיין יש לקוות שהכותבים מודעים לו מלכתחילה, אולם מציאותן של המילים **תיפטר** ו**נפטרה** זהות ההגייה תורמת את תרומתה הנכבדה לחילופים.

עטירות [+סומך] (עטירות)

- ...גם תוכניות רציניות וגם דביליות, גם **עטירות** רייטינג וגם התרסקויות מהדהדות (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 24.8.2001, עמ' 60).
- אמנם התופעה נדירה: המילה **עתיר** ונגזרותיה, השכיחות בספרות, מופיעות גם בתקשורת הכתובה לעתים לא רחוקות (והרבה בפרסומות), בעיקר עם הסומכים **ידע** ו**שומן**, אך גם בהקשרים זהים או דומים למובא כאן, כגון: "...בוקומדיה בלשית חביבה וקצבית, עתירת מכות ופעלולים שונים ומשונים" (שם, במדור אחר באותו העמוד).

אולם לפחות מן המובאה שבראש הפסקה נראה כי הגיזרון **עתייר / עשיר** לא היה מוכר, ואולי ברקע נתערבבו נגזרות עטור כמו, למשל, "זוהי תכנית **עטורת** רייטינג", במקביל ל"עטורת פרסים" וכיוצא בזה.

צנטר (צנתר)

- ...או על ידי החדרת **צנטר** לקיבה (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 2.4.1999, עמ' 28).

צִנְתָּר, המופיע מקדם בדמות "שני צִנְתָּרוֹת הזהב" שבמקרא (זכריה ד, יב) במשמעות 'צינור',²⁵ זכה לתחייה מחודשת כמונח בתחום הרפואה, תחליף עברי לקטטר, וממנו נגזר שם הפעולה **צנתור**. אמנם, המילה **צִנְתָּר** נמצאת בשימוש כללי בהוראה החדשה למן התקופה שהפעולה, צנתור, הייתה לדבר יום ביומו, בתחילה בעיקר בתחום הקרדיולוגיה. קודם לכן נזקקו למילה **צִנְתָּר** רק רופאים שהציגו פעולות חלוציות בתחום זה בפני התקשורת והיו מודעים לאפקט של הצינור "להחדיר צנתר" על הטייתו. בתחום האורולוגיה נותר עד היום בשימוש בלבדי, גם בפי הרופאים והאחיות וברשומות הרפואיות, המונח הלועזי הוותיק **קתטר** (לניקוז שתן, לא לבדיקות ולטיפולים), בלא שרוב הציבור קושר כלל בינו לבין **צִנְתָּר**. לא ברור אם הכתיב **צנטר** הוא בעקבות תחושת מקור זר. פחות נראה היקש ל**סנטר**.

קייטונות (קיתונות)

- צוינר זכה בשנים האחרונות ל**קייטונות** של רותחין מצד גורמים שונים במערכת החינוך בעיר (מעריב, זמן תל-אביב, 19.11.1999, עמ' 22). נאה הביטוי ונאה השימוש בו, אבל הכותבת אינה מבחינה בין שתי המילים היווניות שחדרו אל לשון חז"ל: **קיתון** שעניינו 'כד' לעומת **קייטון** שעניינו 'חדר מיטות', 'חדר צדדי'. דומה כי הראשונה שכחה בלשון העיתונות ובניב "קיתון של רותחין" הרבה יותר מן השנייה. **קייטון** נדירה מאוד בעיתונות, ועל כן היא מופרת בחוגים מצומצמים בלבד, ובקרב צעירים רבים אין כלל מודעות לשוני שבין השתיים. הטיית נראית טבעית יותר במילה הנושאת אופי של מילה זרה.

2.6.2 מילים "תאומות" הראויות לדיון נפרד

מראש לא היה כמעט ספק כי בעיוננו ניתקל בצמד **טפל / תפל**, וגם הזוג **חרט / חרת** היה צפוי לעלות, שכן אלה צמדים ותיקים שכל אחד ממרכיביהם משיק לחברו והם מתחברים ומתמזגים זה בזה. ואף כי לימדנו מורינו להבחין מעיקרא בין 'חסר הטעם' בתי"ו ל'שאינו עיקר' בטי"ת, היטיב

25. על תפיסת הקשר ל**צינור** ותפיסת התי"ו כאות נוספת וכן על המקבילות בארמית ראה במילונים ללשון המקרא (BDB ואחרים), וראה עוד בדברי מ' זר-כבוד, החולק בתוקף על משמע זה בפירושו לזכריה (שבסדרת "דעת מקרא"), שם. על הגזירה לאחר **צנתרת** בימי הביניים ראה אבינרי, גנזים, עמ' 299.

גד בן-עמי צרפתי לכתוב צמדים אלה ושכמותם "מילים תאומות", בהצביעו על העירוב כבלתי נמנע מצד רוב הציבור.²⁶

אמונות טפלות / אמונות תפלות

כצפוי, לחילוף זה הדוגמות הרבות ביותר:

- מספר המאמינים באמונות **טפלות** עולה בסופה על המספר שהיה בתחילתה (מעריב, זמן תל-אביב, 31.3.1999, עמ' 19).
- מה עוד צריך לקרות כדי לפוצץ את האמונה ה**טפלה** הזאת של ההתנחלויות בגולן השומרות על ביטחון המדינה? (וכן "אמונה **טפלה**" ככותרת אותו קטע [ידיעות אחרונות, המוסף לשבת, 17.12.1999, עמ' 15]).
- כל יורד־ים המכבד את עצמו נושא תרמיל עמוס באמונות **טפלות** (מעריב, מוסף שבת, 3.3.2000, עמ' 16).
- חילוניות אמת פירושה הפניית עורף לאמונות **טפלות** ולהכללות (מעריב, זמן תל-אביב, 25.8.2000, עמ' 15).
- ...מאמינים בחרמות, גידופים ואמונות **טפלות** (מכתב למערכת, ידיעות אחרונות, תל-אביב, 25.8.2000, עמ' 22).
- ציונות, גזענות, ואמונות **טפלות** (כותרת המכתב, שם).

חרט (חרת)

- היא תהפוך לתנועה מיליטנטית, **שתחרוט** על דגלה את המאבק באליטות האשכנזיות ובראשן בית המשפט העליון (ידיעות אחרונות, המוסף לשבת, 14.7.2000, עמ' 15).
- הטרור הזה **חרט** על דגלו משהו אידיאולוגי (מעריב, מוסף שבת, 28.9.2001, עמ' 3).

אף כי אין בידי דוגמות נוספות מן העיתונים (כנגד זאת מצאתי מספר מקרי **חרת**), התופעה מוכרת היטב, וכאמור כבר עמד עליה צרפתי במאמרו (ראה לעיל, הערה 26). אין לדרוש ממי שאין עיסוקו בכך להתמצא במכמני השורשים האלה, מה גם שרוב המילונים, ובכללם המילונים הדו-לשוניים, אינם מסייעים להפגת העמימות, ורבים מהם מצביעים מראש על הקרבה. **חרת** הולך ונעלם, ודומה שרק הביטויים "חרת בזכרוננו" ו"חרת על דגלו" נותרו על כנם בקרב מי שהרבו קרוא. לעומתו, **חרט** אינו מיוחד עוד ליצירת צורות ולעיצוב גופים מחומרים שונים בלבד, אלא "מאמץ" אליו את רוב שימושי **חרת**, ובכללם גם הצירופים הנ"ל.

26. ראה גבי"ע צרפתי, "מילים תאומות", ספר קנטור, עמ' 176–183, ולעניינו עמ' 176–177.

2.7 ת במקום ט

הומת (הומט)

- **תומת** שואה (מעריב, תל-אביב, 24.8.1989). הפועל **המיט** ונגזרותיו משמשים בלשוננו בעיקר בצירוף הספרותי "המיט שואה/ אסון". לדעתי אין הגיון ברור לרבים מן המשתמשים, ולא ייפלא אם יימצא שאמנם השורש מו"ת מבצבץ בתודעת חלק מן הנזקקים לביטוי.

הסתה (הסטה)

- אולם בעקבות עבודות התשתית המתבצעות ברחוב אלנבי **הוסתו** קווי האוטובוס לרחוב גרוזנברג (מעריב, זמן תל-אביב, 2.2.2001, עמ' 41).
- אבל **הסתת** קווי האוטובוסים אל תוך השכונה... (שם).
- חתרנים, כדי **להסית** את האש מעצמם, מאשימים אחרים בחתרנות (מעריב, סופשבוע, 16.2.2001, עמ' 90).
- בכל פעם שמתפרסמות כתבות נגד בורג הוא מנסה **להסית** את האש כלפי (מעריב, 27.7.2001, עמ' 6).
- אפשר שבשתי המובאות האחרונות יש לצירוף **להצית** אש תרומה מסוימת לכתוב. והשווה גם **הסית (הצית)**, להלן 2.11.

הפתיר (הפטיר)

- ג' **מפתירה** ביובש... (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 14.7.2000, עמ' 58). בדיקות נוספות בקרב סטודנטים ישראלים מורות על הבדל חד וברור בין מי שמצויים באורחות בית הכנסת ומכירים את מקור המילה – קריאת ההפטרה לאחר קריאת התורה – לבין מי שאינם בני הכי ואין הם יודעים כלל מה מקורו של הביטוי. לעתים ישבצוהו האחרונים במשפטיהם כאמירת חתימה, אך לעתים קרובות הוא מופיע כפועל אמירה סתם, או כפועל המציין אמירה כלאחר יד, שימושים המתועדים בספרות ובמילונים, שאין לפסלם כשלעצמם. וראה גם **נפטר (נפתר)**, לעיל 2.6.1, ו**פתר / פטר** להלן.

חותם (חוטם)

- שהרי כל זב **חותם** הפך אותי לשק איגרוף בעיר (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 28.7.2000, עמ' 54).
- השימוש ב**חוטם** בלשון היום-יום בישראל הוא מועט, ומצטמצם דרך כלל בצירוף המובא כאן ולאזכור המילה בשיר-משחק ישן לילדים שהתמזל מזלו ושרד.²⁷ אף על פי כן מעיד הכתיב על רמת ידע נמוכה מאוד.

27. בשיר "עשר אצבעות לי יש" מאת רבקה דוידית (לחן: דוד זהבי): "משקפיים עגולים לי בקצה החוטם".

סתיו (סטיו)

- הפלשתינים פגעו ברובע המלכותי של הורדוס, בבניין **הסתיו** ובבניין הסנהדרין (מעריב, מוסף שבת, 11.8.2000, עמ' 15).
- משפט זה מצוטט בכתבה מפי ארכאולוגית ותיקה, **שסטיו** על משמעותו ('שדרת עמודים מקורה') הוא לחם חוק לה ולעמיתיה, והם עצמם אינם שוגים בכתוב המילה. אולם הכתב מייצג כאן חוגים רחבים למדי, שאף על פי שהם בגדר משכילים ואוריינים, מילים וביטויים כאלה, בפרט מלשון חז"ל, רחוקים מהם מאוד.

פתר (פטר)

- ...וכי גם השנה **פתרה** ות"ת את הסטודנטים מהתשלום המדובר (מעריב, זמן תל-אביב, 29.6.2001, עמ' 39).
- הנה כי כן פורים חילופי בנות השורשים **פתר** / **פטר** בשני הכיוונים (ראה מקרי **הפתיר** / **הפטיר**, **נפטר** / **נפתר** שנידונו לעיל)

ציתות (ציטוט)

- זה לא **לציתות**, כי זה לא יפה... (מעריב, זמן תל-אביב, 21.9.2001, עמ' 30).
- אין צל של ספק שהכותב אינו מבחין בין **ציטוט**, שאליו הכוונה כאן, **לציתות** שעניינו 'האזנה לשיחה' (שיסודו בשורש צו"ת [צוט]).

תביעות [אצבעות] (טביעות)

- ...מדובר במקצוענים שדאגו למחוק את **תביעות** האצבעות שלהם... (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 4.5.2001, עמ' 30).
- קשה לחשוד בכותב באידיעת ההבדל. אולי השפיע הביטוי "למחוק את התביעה", ואולי העובדה שהמילה דבוקה **לאת** המסתיימת בתי"ו היא שגרמה.

תחנות (טחנות)

- טיול לאורך הירקון עד שבע **תחנות** (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 3.2.1989, עמ' 29).
- וכך בתי הגידול בין מקור הירקון ועד לשבע **תחנות** כמעט נהרסו כליל (שם, 17.8.2001, עמ' 45).
- גם הזרמת המים המליחים בשבע **תחנות** הרסה את בית הגידול (שם).
- תופעה זו מוכרת לי עשרות שנים: מעטים יודעים כי מקור שמו של המקום אשר על גדות הירקון הוא בטחנות קמח שפעלו שם בכוח מי הנחל, ותחת זאת הם קושרים את השם באופן אסוציאטיבי בתחנות דרכים.

2.8 כ במקום ק

(חיקה)

- הייתי **מחכה** את ירדנה ארזי (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 22.12.2000, עמ' 79; גם בכותרת המשנה, שם: "**חיכיתי** את ירדנה ארזי"!)
- לא מצאתי אח לכתיב זה, המצוי כאן בכתבה שבה עוד שיבושים אחדים בכתיב ובדקדוק.

כהה (קהה)

- ... הוכתה בראשה במכשיר **כהה** ונחנקה למוות (מעריב, מוסף שבת, 6.7.2001, עמ' 16).
- ...**וכהות** חושים מסוימת (מעריב, זמן תל-אביב, 14.9.2001, עמ' 57).
- נראה, גם בעקבות בדיקות בעל-פה, כי קהתה המודעות לנגזרות **קהה** בעשורים האחרונים, **וכהות** מצטיירת בעיני רבים גם כניגודה של 'חדות' המקבילה לעתים לבהירות.

עכוד (עקוד)

- בכתבה העוסקת בחידוני הטרווייה שבטלוויזיה, ובתוכם "מי רוצה להיות מיליונר?", מסופר כי לעורכים הוצעה "השאלה 'איזה עוף מופיע בסמל ארה"ב?' התשובה האנגלית לשאלה היא: עיט. אבל העיט האמריקני נקרא בעברית 'עיטם **עכוד** זנב'. במערכת 'מיליונר' העדיפו לא להסתבך" (ידיעות אחרונות, 7 לילות, 25.8.2000, עמ' 9).
- נראה כי כותב הכתבה הוא שהסתבך...

רכה (רקה)

- ומה פתאום בכלל פקיד מדינה כאן מכוון אקדח **לרכה** של הרשות המחוקקת (מעריב, עסקים, 6.7.2001, עמ' 5).

שוכלל (שוקלל)

- הביצועים בכל סעיף זיכו את המתמודדות בציון, ולבסוף **שוכללו** יחד... (ידיעות אחרונות, ממון, 10.8.2001, עמוד אחורי – מודעת פרסומת של יבואנית מכוניות, המצטטת מתוך מגזין הגה, גיליון מס' 24).
- אמנם, במודעה המקורית נכתב **שוקללו**, כדין, אבל מבדיקות נוספות מסתבר כי עדיין לא מעטים הם הסבורים כי **שכלול** ו**שקלול** חד הם, למרות רפיון הכ"ף הנדרש ב**שכלול** לאורך הנטייה כולה.

2.9 ק במקום כ

השקים (השכים)

- 7:30 – **למשקמי** הקום הליכה בריאותית למרגלות הרי יהודה ושפת ים המלח (מודעה בדבר כנס מנהלים, ידיעות אחרונות, ממון, 6.7.2001, עמ' 25).

האם הייתה פה גררה פסיכולוגית של **קום**:

התפקח (התפכח); מפקח (מפוכח)

- עוד מקרה של הבדלי כתיב בשל רקע תרבותי הוא השימוש בנגזרות **פכח** בידי הבקיאים בספרות חז"ל לעומת השימוש בנגזרות **פקח** בקרב אלה שאינם מצויים בה לציון צלילות הדעת ויציאה ממצב הפוך:²⁸
- הכתיבה [...] לא כל כך מיתרגמת למונחי התקופה שלי, שרואה את עצמה תמיד כמעשית ו**מפוקחת** (ידיעות אחרונות, מוסף תל-אביב, 3.2.1989).

אותו עניין גם בבניין התפעל:

- **התפקחתי**. התבגרתי, וקשה לי מאוד מאוד (מערב, זמן תל-אביב, 18.8.2000, עמ' 51).
- המראיין היה בעבר סוחר סמים ונרקומן "כבד", ובמילה "התפקחתי" הוא מבקש לומר: "יצאתי מזה".

טיקס [עצה] (טיכס)

- והחלטנו שעלינו להיפגש כבר בשבוע הקרוב ו**לטקס** עצה לקראת הבאות (ידיעות אחרונות, 4.8.2000).
- בניגוד לכפילות הכתיב הקיימת לאורך הדורות לגבי **טָכַס** / **טָקַס**²⁹ מקובל מימים ימימה לכתוב את הצירוף **טיכס עצה** בכ"ף דווקא.³⁰

28. אמנם מציון בבבלי בבא בתרא יב ע"ב: "הרגיל בין, אפילו לבו אטום כבתולה – יין מפקחו". אבן-שושן מביא אמרה זו במילונו כדוגמה ראשונה להגדרה מס' 3 של **פקח**: "[במשמעות פכח] הפיג", וראה שם גם הדוגמה השנייה מעגנון. זאת בנפרד מהגדרה מס' 2: "פתח וחשף, גָּלָה את הטמון".

29. ראה למשל י' אבינרי, יד הלשון, תל-אביב תשכ"ה, עמ' 215.

30. ראה למשל, אבינרי, שם, וכן מילון ההווה, שיש בו **מְטַכַס** אך לא **מְטָקַס**, בעוד הוא מביא מלבד **טקס** גם את **טכס** במקומו, בציינו שהוא מיושן (לעומת זאת מצוי שם הערך **מטוקס** במשמעות 'ערוך', 'מסודר', ואילו ליד **מטוכס** מצוין שזהו כתיב מיושן).

עיקב (עיקב)

- בית המשפט לעניינים מקומיים **עיקב** את ביצוע צו ההריסה... (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 2.3.2001, עמ' 43).
- ניידת שהגיעה למקום **עיקבה** לחקירה שני צעירים שחשודים באירוע (שם, 23.3.2001, עמ' 34).

שתי הפתבות הן מידי כתבת אחת, שאינה ילידת ישראל. אף כי רבים מאוד הם המפרשים את "ולא יִעֲקֹבֶם כי יִשְׁמַע קולו" (איוב לז, ד) במשמע זה,³¹ שורר ללא מִצְרִים בכל רבדיה של העברית, למן לשון חכמים, הכתיב **עיקב**. עם זאת, יש לציין כי נתקלתי לא פעם בכתיב **עיקב** גם בכתיבתם של סטודנטים ילידי הארץ, ונראה שהכותבים סבורים כי מקור המשמע של המילה, 'השהה אותי', הוא מעין "אחז בעקבו".

עיקול (עיקול)

- חסה משי [...] מקילה ב**עיקול** (כיתוב על גבי שקית חסה, הובא בידיעות אחרונות, ממון, 10.8.2001, עמ' 7, במדור "של מי השורה הזאת – המודעות המצחיקות והמוזרות של השבוע").
- כבפרסומים מסחריים אחרים הנידונים כאן שלא הוגהו כדבעי, זה גילוי ברור בעלמא.

קלונסאות (כלונסאות)

- ...להקים **קלונסאות** מתחת לכביש (מעריב, תל-אביב, 13.3.1989, עמ' 14).
- התברר, כי **קלונסאות** אלה ייקרו את עלות הרחבתו של הכביש... (שם).
- כיוון שהאטימולוגיה אינה ברורה לכותב היודע רק שהמקור זר, הוא יעדיף קו"ף על כ"ף.

קרעיים (כרעיים)

- **קרעיים** עוף 14.90 ש"ח (בתוך מודעת פרסום לאטלזי במעריב, זמן תל-אביב, 20.7.2001, עמ' 36).
- לא תהיה זו הפתעה אם נמצא שבעל האטלזי (אשר במקרה זה לא מסר, כנראה, את מלאכת הפרסום למשרד מקצועי, אלא סמך על עצמו) אכן רואה את ה**כרעיים** כגזורי **קרע**.

קשקש (כשכש)

- ...לעמוד על ארבע ול**קשקש** בזנב... (מעריב, זמן תל-אביב, 30.11.2001, עמ' 38).

31. התרגום הארמי: "יִעֲקֹבֶנּוּ", וכן סבורים רוב המפרשים.

אף זה שיבוש שמצאתי לא פעם בכתבתם של צעירים. יש בו עדות להגייה **לְפֶשֶׁשׁ** תחת ההגייה התקנית **לְפֶשֶׁשׁ** אף בפי רבים הכותבים את המילה נכון. התרשמתי שיש גם הקושרים בין **קשקוש** בהוראתו הידועה (רישום קווים וצורות חסרי משמעות) לבין הנעת הזנב אנה ואנה.

2.10 ס במקום צ

הסית (הצית)

- היא גרמה לסערת הרוחות וה**סיתה** את אש המרד, ואני עומד מאחורי דברי (ידיעות אחרונות, תל-אביב, 17.12.1999, עמ' 38).
אין זו שגיאת כתיב על רקע פונטי גרידא; יש להניח שההקשר – מורה שלדברי מנהל בית הספר הסיתה את חבריה נגדו (בעיתון אחר [מעריב, זמן תל-אביב, 19.11.1999, עמ' 22] נכתב שהמנהל אמר לאותה מורה כי היא "מסיתה וצבועה") – גרם לקונטמינציה ה**ציתה**/ה**סיתה** בכתובה של העיתונאי.

2.11 ש במקום ס

[שכיבות] שמיכה (סמיכה)

- יום אחד הצעתי לו שנעשה תחרות שכיבות **שמיכה** (מעריב, זמן תל-אביב, 13.8.2001, עמ' 54).
אף זו טעות נפוצה, בעיקר ברישומים לא רשמיים בצבא ובמוסדות לחינוך גופני. רוב הדוברים והכותבים אינם מבינים צירוף זה לאשורו ואינם יודעים שעניינו סמיכת הגוף, השענתו על הידיים, ועל דרך האסוציאציה הם מכוונים דעתם אל ה**שמיכה** (אולי גם משום ששכיבה מלווה לעתים קרובות בשימוש בשמיכה).

3. דברי סיכום

העיון בשגיאות הכתיב בעיתונים עבריים בני ימינו מגלה קווים אופייניים אחדים: חלקם של עיתונאים צעירים רב מזה של הוותיקים. מבחינת המיקום, מצויים שיבושים רבים יותר במקומונים מאשר בחלקים אחרים של העיתונים. רוב השיבושים הם בחילופי הומופונים שמעיקרא הם שוני גיזרון, משמע וכתוב, אולם ייתכנו סטיות גם במקרים אחרים. הסיבה העיקרית הנראית לתופעות הנזכרות היא אי-הכרת הגיזרונים עקב נתק של הכותבים הצעירים מרבדיה הקדומים של העברית, שהיו מורשת נרכשת טבעית לבני הדורות הקודמים. הדברים בולטים בעיקר במילים מספרות חז"ל (במיוחד אם המקור הוא זר) וגם מן המקרא, שאליהן נחשפו הצעירים

מעט מאוד. עקב הנסיבות וההקשרים הטקסטואליים, פורות במחשבתם של כותבים אלו, שבהם אינטלקטואלים מכיווני תרבות אחרים, אסוציאציות ואטימולוגיות שגויות. לעומת אלה, שגיאות המופיעות במודעות מסחריות, רובן שיבושים גסים המעידים בחדות על חוסר רקע אינטלקטואלי כלשהו של יוצריהם. ככלל, השיבושים מצויים יותר בשמות ובצירופים שמניים, ופחות בפעלים.

ברוב המקרים הנידונים כאן אין ניתן מלכתחילה לפעול על פי עקרון החילופים המורפונמיים העשוי למנוע שיבושים במצבים מסוימים. נדמה כי בהעדר רקע טבעי רחב של "גרסא דינקותא" הפתרון שיש לנקוט בבתי הספר הוא שינון אינטנסיבי של מילים ו"זוגות" הומופונים מועדים לשיבושים, תוך הצגת המקורות, חידוד האטימולוגיה ותרגול בהתאם לגיל ולרמה. אפשר שעקרון החילופים המורפונמיים שהציעה אורה שורצולד ללומדי עברית מבוגרים, יפעל אז ביעילות בד בבד גם בקרב התלמידים הילידים הצעירים, ובעקבות זאת הם ישכילו לגזור בקלות לכל עבר בלא לשגות.